

„Elsewherelands”

Orvar Löfgren: *On Holiday. A History of Vacationing*.
Berkeley: University of California Press, 1999. 320 p.

Orvar Löfgren könyvében a „vakációzás” két archetípusa: Phileas Fogg világ körüli utazása és Robinson Crusoe magányos hajótörése játssza a központi szerepet. E két történet két eltérő világlátást tükröz, mely azonban korántsem kizárólag két kort – a felvilágosodást, illetve a romantikát – jellemzi. A két szemléletmód megjelenése óta mind a gyakorlatban, mind a turizmusról folyó tudományos beszédben a turizmus „értelmes” és „hasznos” formáiról folytatott polémia tárgyai voltak. Ugyanakkor a modern turizmus történetében, melyet a célállomásokról, útravalókról, útitársakról és kalandokról alkotott elképzelések állandó átalakulása szegélyez, az autenticitás kérdésének boncolgatása az egyetlen állandó.

A felvilágosodás jól ismert utazásainak felidézése és a tengerparti nyaralás ezt követő két évszázadnyi történetének feldolgozása Löfgrennél több célt is szolgál; mindenképp azonban egy ez idáig megíratlan történetet göngyölít fel. Bár az európai tengerpartok felfedezése és megszelídítése Alain Corbin könyvének is tárgya (Corbin 1994), Löfgren könyvében nem a diskurzusok tükrében újra- és újradefiniálódó tengerpart a főszereplő, hanem a vakációját töltő turista szemszögéből tárul fel a tengerpartok világa. Ahogy Walter Benjamin az 1920-as évek berlini utcáin, úgy Orvar Löfgren a huszadik század legvégén az Északi-tenger bungalóinál, a Mediterráneum partjain, Hawaii szigetén és Kaliforniában archeológus módjára kutakodik a vízmosta part szétszórta és homokborította turistarelikviái között. Teszi mindezt azért, hogy olyan alapvető kérdések megválaszolásához férközzön közelebb, mint „Ki a turista?”, „Miért utazunk?”, „Mi az élmény?” és „Kié a tengerpart?”. Löfgren időutazásai egy-egy új látvány, élmény vagy szintér felfedezésénél kezdődnek, s a szerző egészen intézményesülésükig, majd kiürülésükig követi nyomon történetüket. Bár a paradigmatiszta turistaélmények közül nem egyet beemel könyvébe (Rousseau, Goethe, Byron), a tengerparton lerakódott kulturális üledékek „ásása” közben elsősorban mégiscsak a svéd turisták nyomait kutatja.

A vakációzás történetének taglalása során Löfgrent mindvégig a vizuális érzékelés újításai (az okuláris technikák), az idő megtapasztalásának különböző formái, az autenticitás, illetve a privát-nyilvános fogalmainak változó hangsúlyai érdeklik. A könyv első fejezetében (*Landscapes and Mindscapes*) a szerző a Grand Tour utazóival, a pittoreszk táj divatjával, az Alpok csúcsai és a tengerpartok iránt ébredő érzékenységgel foglalkozik. Az új helyszíneken mindenekelőtt az új vizuális tapasztalatokra, a táj „bekeretezésének” újonnan kikísérletezett formáira összpontosít. A második fejezetben (*Getaways*) a kíséreltezés terepeiként jelennek meg az északi tengerpartok családi nyaralói, melyeket a helybeli/idegen, „helybelivé vált idegen”/újonc szerepek közötti interakciók, a városítól eltérő nemi és generációs szerepek kipróbálásának és a testkultúra felfedezésének kon-

textusában („Hogyan váljunk tökéletes svédde?”) szemlél. Löfgren a városból való menekülés többi klasszikus célpontját, azaz a mediterrán partok felívelő és hanyatló divatú állomásait veszi sorra – Braudel Mediterráneum-fogalmát a társasutazások (*going South*) tükrében újraértelmezve –: a Mediterráneum határait immár a turizmus változó formái definiálják, s az időt a charterutazások ritmusa tagolja hetekre, napokra és órákra. Az utolsó fejezet (*Between the Local and the Global*) a globális turizmus transznacionális eszköztárát veszi szemügyre, és a „paradicsom” Csendes-óceán partján születő archetipusának különböző adaptációit követi. Löfgren a „globális strandon” mikroszkopikus részleteket feltárva tanulmányozza a mediterrán homokból saját privát szférát kihalító svéd turistákat, a délnek tartó turistabuszon összepréselődött utasok között pedig az utazás mikrofizikáját elemzi. A turizmus története e könyvben azonban nemcsak a turisták által benépesített tájakat jelenti, hanem az idényen kívüli, illetve elhagyatott helyeket, s ezáltal számos szabadság- és menedékutópia kiüresedésének történetét is felöleli.

A turizmus kutatásában ritkaságszámba menő történeti dimenzió bevonásával Löfgren egyúttal nem egy, a posztmodern jegyében született szakirodalmi művet, gyakran citált koncepciót is kritizál. A kritikus attitűd már a címválasztásban is tükröződik, hiszen a „turizmus” helyett a „vakációzás” magyarul kissé komolytalanul hangzó kifejezést alkalmazza. Az eltérő szóhasználattal Löfgren Dieter Kramer két évtizeddel ezelőtti gondolatmenetét követi, melyben Kramer az akkori turizmuskritika érveit megintgatva a turizmus kulturális aspektusaira terelte a figyelmet (Kramer 1984). Löfgren a bevezetőjében a vakációzást „olyan kulturális laboratóriumként” határozza meg, „melyben a turisták az identitás, a társadalmi viszonyok vagy a természettel való interakció új aspektusaival kísérletezhetnek, és egyúttal az álmodozás és *fejben utazás* (*mindtraveling*) fontos kulturális készségeit is hasznosíthatják” (7. p.). Ennek megfelelően a vakációzás történetéből kiemelt epizódok nem egy evolúciós fejlődési vonal állomásaiként, hanem időben és térben változó, egyénileg és kollektíven alakított jelenségekként értelmeződnek, melyekben váltakozó minták jutnak érvényre. Míg a turizmuskritikák csak ritkán láttatják a turistaviselkedés pluralitását, és a mögötte meghúzódó motivációk sokféleségét, addig Löfgrennél „a turista mögött különböző felfedezők bújhatnak meg” (206. p.). Ahogy a szerző más alkalommal is kifejtette már, a turizmus cselekvői nem a „Mr. és Mrs. Touristok” egydimenziós viselkedési és fogyasztási modelljeibe préselhető figurák, hanem a turizmust – egy állandó tanulási folyamat résztvevőiként – aktívan alakító szereplők (Löfgren 1994). „Felfedezőnek” tehát nemcsak egy Phileas Fogg alkatú utazó-felfedező nevezhető, hanem a hétköznapi „tömezturista”, „elit turista” vagy „antiturista” is, aki szerepek váltogatott köntösében sajátítja el a helyi turistarítusokat, új érzelmi-érzéki regisztereket fedez fel, s megkísérli önmagát a „többi turista” révén újra meghatározni. Bár ezeket a felfedezéseket túlnyomórészt a vakáción kívüli világ tapasztalatai szervezik, Löfgren leírásában munka és szabadidő mégsem kerülnek szélsőséges pozíciókba.

Löfgren könyvében a turista sosem az engedelmes élményvadász, akinek szerepe a turizmusipar termékeinek fogyasztásában, az előre csomagolt autenticitás-élmények beszerzésében merül ki. Éppen ezért Foucault-ra is csak a „Felügyelet és büntetést” megillető terepeken, a *Kraft durch Freude* és Butlin „totális üdülőhelyeinek” leírásában, azaz egy újabb okuláris technika érvényesülésének példaként találhatunk szakirodal-

mi hivatkozást. A könyv szemléletmódja sokkal inkább Appadurajjal és Bachelard-ral rokonítható. A globális kultúrokonómia különböző dimenzióit leíró *ethnoscape* és *ideoscape* stb. analógiájára született *mindscape*, *dreamscape* és *vacationscape* olyan, a turizmushoz kapcsolódó fikcionális tájakat jelölik, melyek a mindennapi realitás, a média által közvetített képek és a képzelet munkájának összemosódásából jönnek létre. Így válik – immár Bachelard-ra is utalva – a svéd tengerparti nyári lak utópisztikus birodalommá, a földrajzi térben való mozgás időutazássá, és a természeti táj kulturális képzetek és személyes emlékek kivetülésének terévé.

Löfgren könyve azonban nem egy új turizmuselmélet megalkotásának vagy más szerzők kritizálásának szándékából született. A könyv – szemléletmódjában a korábbi írások szellemiségéhez illeszkedve – egy-egy jelenség elemzésénél a mikroperspektíva finomságával, de a tágabb történeti vagy szociológiai kontextust sem szem elől tévesztve kalauzol a nyugati világ turistatérképén. Ugyanakkor Löfgren az etnológiai terepmunka megújítását, új kutatási területek feltárásának szükségességét ismerve merül bele a kutató-megfigyelő munkába. Löfgren saját tapasztalataira és kutatásaira (és fényképgyűjteményére) is támaszkodik, sőt érezhetően nagy élvezettel használja az egyes szám első személyt egy-egy állítás empirikus alátámasztásakor. Részt vevő megfigyelőként saját példája illusztrálja azt, hogy a mindennapi életben mennyire átjárhatóak a munka és a szórakozás vagy a turizmus és a mindennapok elméletben csak nagy erőfeszítések árán különválasztható szférái.

IRODALOM

CORBIN, ALAIN

1994 *The Lure of the Sea. The Discovery of the Seaside in the Western World 1750–1840*. Cambridge: Polity Press.

KRAMER, DIETER

1984 *A turizmus kultúrtörténeti aspektusai*. In *Cul/tours*. Fejős Zoltán, szerk. 56–61. Budapest: Néprajzi Múzeum.

LÖFGREN, ORVAR

1994 *Learning to Be a Tourist*. *Ethnologia Scandinavica* 24(1):102–125.